

VEERA JÄÄSKELÄINEN
ROUVA
DIKTAATTORI
NAISIA ITSEVALTIAIDEN RINNALLA

ATENA

© Veera Jääskeläinen ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava

Kansi: Maria Manner

Kirjoitustyötä ovat tukeneet Alfred Kordelinin säätiö, Jokes, Otavan kirjasaatiö ja Suomen tietokirjailijat ry.

Atena
Jyväskylä
atena.fi

Isbn 978-951-1-45491-5

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

4041 0037
Painotuote

SISÄLLYS

ESIPUHE	7
I Nadežda Allilujeva	11
II Imelda Marcos	83
III Isabel Martínez de Perón	169
IV Asma al-Assad	241
v Lopuksi: Propagandaa ja vallanhimoa ...	297
VIITTEET	331
LÄHTEET	339

ESIPUHE

Hän pelkäsi että antaisin hänet ilmi! Hän pelkäsi minua! Se oli kauheaa. Ja jälleen aivan odottamatonta. Kuilu meidän välilämmme oli paljon syvempi kuin olin aavistanut. Se oli niin syvä ettei se sallinut meidän edes viedä keskusteluja loppuun. (...) Ja minusta tuntuu, että Ludvík määräsi minut olemaan yksin. Koska yksinäisyyteen eivät ihmistä tuomitse viholliset, vaan ystävät.

Milan Kundera, *Pila*, suom. Maire Uusitalo

Kasvoin aikuiseksi aikana, jolloin kansainvälinen politiikka tuntui rauhalliselta ja jopa tylsältä – ainakin Suomesta ja Euroopasta käsin katsottuna. 1990-luvulla demokratiakehitys otti isoja harppauksia eteenpäin, Euroopan unioni laajeni, vapaa liikkuvuus häivytti kansallisvaltioiden rajoja, maailma avautui kehittyvän teknologian myötä ja kaikki tuntuivat ajattelevan, että kehitys kulkisi vääjäämättä kohti parempia aikoja. Sellaisen viestin itse ainakin poimin ajan hengestä ja aloin uskoa, että ihmiskunta keskittyisi pyrkimään kohti sellaisia arvoja kuin vapaus, sisaruus ja tasa-arvo. Kehitysusko oli niin itsestään selvä asia, etten edes tajunnut ajattelevani niin ennen kuin havaitsin olleeni pahasti väärässä.

Uusi vuosituhat on osoittanut, että demokratia ei ole ikuista, vaan sen säilyttäminen vaatii jatkuvaa valppautta. »Historiaa ei saa unohtaa» on kenties kulunut klisee, mutta nyt jos koskaan, kun maa toisensa jälkeen on lumoutunut autoritäärisistä voi-

mista, se on myös maailman tärkein klisee. Kun toukokuussa 2023 Turkin pitkäaikainen presidentti Recep Tayyip Erdoğan valittiin jälleen uudelle kaudelle, oli suorastaan hätkähdyttävää lukea, kuinka hänen kannattajansa puhuivat presidentistään: he rakastivat häntä ehdoitta. Juuri tällaista tunteen valtaan heittäytymistä diktaattorit ovat aina yrittäneet lietsoa, sillä laajalle levinnyt tunnepohjainen usko siihen, että Johtaja on aina oikeassa, on myrkyä demokratiavaatimuksille.

Valitsin Nadežda Allilujevan, Imeldan Marcosin, Isabel Perónin ja Asma al-Assadin kirjaani sillä perusteella, että yhdessä heidän elämänsä kattavat koko 1900-luvun aina nykypäivään saakka. Halusin heidän myös tulevan eri puolilta maailmaa ja edustavan erilaisia ensimmäisen naisen tyyppejä. Antoisinta kirjaa kirjoittaessa onkin ollut se, että vaikka 1900-luvun historia on jo niin tuttua, pitkä ajallinen jatkumo, laaja maantieteellinen otanta ja näkökulman kääntäminen naisiin herättivät kaikki uusia oivalluksia. Kyse oli paitsi uudesta tiedosta myös jo olemassa olleen tiedon sisäistämisestä eri tavalla, palapelin palojen loksahduttamisesta paikoilleen, uusien syy-seuraus-suhteiden löytämisestä. Toivon, että myös lukija voisi saada jotain samanlaista irti kirjastani, vaikka sen päähuomio ei olekaan historiassa vaan diktaattoreiden puolisoissa, heidän elämäkeroissaan ja heidän merkityksessään. Näiden naisten elämät ovat jo itsessään mielenkiintoisia, mutta ne myös kytkeytyvät poliittiseen historiaan ja heidän tarinansa ovat yhtä lailla kertomisen arvoisia kuin heidän aviomiestensäkin elämäkerrat. Diktaattoreiden vaimojen elämässä näyttäytyy selkeällä tavalla se, kuinka yksi ihminen voi muuttaa maansa historiaa, mutta samalla he osoittavat, kuinka politiikka voi joskus vaikuttaa yksittäisen ihmisen elämänsäkuuluun hyvin dramaattisella tavalla.

Allilujeva, Marcos, Perón ja Assad edustavat erilaisia diktaattoreita, ja toivon lukijan löytävän myös joitain ajatuksia siitä,

miten diktatuurit rakentuvat ja millaisia mekanismeja ne hyödyntävät. Yhteistä näille järjestelmille on, että ne ovat aina äärimmäisen epätasa-arvoisia yhteisöjä, joissa valtaa pitävä eliitti, oli se sitten kommunistinen, fasistinen tai uskonnollinen, päättää muiden puolesta mitä heidän tulee ajatella, sanoa ja tehdä. Tällaiset yhteiskunnat luovat yhdet säännöt kansalle ja toiset vallan huipulle, minkä vuoksi ne ovat tuomittuja epäonnistumaan yhteisöinä: ne ruokkivat luottamuksen sijaan vihaa ja pelkoa, rauhan sijaan väkivaltaa ja sotaa. Tämä näkyy myös kirjassa esiteltävien naisten elämässä, sillä ne ovat täynnä tragedioita, vainoharhaa, mielenterveysongelmia ja hillittömiä elämäntapoja. Siksi demokratian hienoin idea onkin ajatus siitä, että kaikki ihmiset ovat saman arvoisia, että ihmisoikeudet ovat jakamattomia. Uskon vakaasti, että mitä lähemmäs ihmisten tasa-arvoista kohtelua yhteiskunta pääsee, sitä parempaa, onnellisempaa ja tasapainoisempaa elämää sen kansalaiset pystyvät elämään.

Lopuksi huomautus nimien käytöstä. Osoittautui mahdottomaksi käyttää sukunimeä naisista, jotka naimisiinmenonsa jälkeen ottivat käyttöön miehensä sukunimen, ja heidän kohdallaan olen päättänyt käyttämään etunimeä. Isabel Martínez de Perón on oma mutkikas tapauksensa. Argentiinalaiset naiset eivät avioituessaan vaihda miehensä sukunimeen, mutta Juan Perónin toinen vaimo Eva Duarte, Evita, otti kuitenkin käyttöönsä nimen Perón – mahdollisesti siksi, että koko poliittinen liike, peronismi, oli kytköksissä tähän nimeen. Evitan vanavedessä myös Isabel Martínez jäi historiaan nimellä Isabel Perón. Päädyin puhuttelemaan häntä aluksi sukunimellä Martínez ja presidenttikaudesta eteenpäin nimellä Perón, jolla häntä viimeistään silloin alettiin puhutella.

Helsingissä 12.6.2023

Veera Jääskeläinen

I

Nadežda Allilujeva

Vallankumouksen kynnyksellä

Syyskuussa 1901 Olga Fedorenkon ja Sergei Allilujevin perheeseen syntyi tytär, joka sai nimekseen Nadežda, *toivo*. Nadežda, jota kutsuttiin Nadjaksi, oli perheen kuopus, neljäs lapsi. Vanhemmat sisarukset olivat ehtineet syntyä edellisen vuosisadan puolella: Pavel 1894, Anna 1896 ja Fjodor, eli Fedja, 1898.

Muutama kuukausi ennen Nadjan syntymää Allilujevit olivat muuttaneet Tiflisistä (Georgian pääkaupunki, jonka nimi vaihtui myöhemmin Tbilisiksi) Bakuun, koska Sergei oli saanut töitä paikallisesta sähkövoimalaitoksesta. Baku, nykyinen itsenäisen Azerbaidžanin pääkaupunki, on muinainen persialaiskaupunki, joka oli 1800-luvun alusta lähtien kuulunut Venäjän keisarikuntaan. Nadjan syntymän aikaan Baku oli todellinen kansallisuuksien sulatusuuni: kaupungissa asui niin azereita, turkkilaisia, persialaisia, venäläisiä, tšetšenejä, armenialaisia kuin juutalaisiakin. Mutta leimallisimmin Baku oli öljyn kaupunki. Öljyteollisuutta olivat 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kehittäneet etenkin ruotsalaiset Nobelin veljekset, ja vuonna 1901 Baku tuotti peräti puolet maailman öljystä. Öljy toi räikeästi esiin tsaarinaikaisen Venäjän yhteiskunnallisen epätasa-arvon,

kun Bakun varakkaat kaupunginosat muuttuivat loisteliaksi äkkirikastuneiden rakentaessa itselleen palatseja ja kaupungin työläisten jatkaessa elämäänsä äärimmäisessä köyhyydessä kortteleissa, joiden kaduilla lojui ulosteita ja pilaantuvia jätteitä. Siirtotyöläiset nukkuivat parakeissa likaisilla lankkusängyillä, ja lapsityövoiman käyttö oli yleistä. Baku kärsi myös laajalle levinneestä korruptiosta ja väkivaltarikollisuudesta, kuten raiskauksista ja verikostoista. Eliniänodote oli vain 30 vuotta.¹

Öllyteollisuuden ympäristötuhot olivat mittavia. Öljyn palaessa taivaalle nousi mustia pilviä, ja kaduille satoi öljyistä nokea. Meressä lainehti öljylauttoja, jotka loistivat sateenkaaren väreissä ja syttyivät välillä tuleen. Bakussa ei ollut juuri mitään vihreää, ja kovat tuulet nostattivat hiekkapilviä, joiden hieno pöly tunkeutui sisälle taloihin peittäen ikkunalaudat ja lattiat. Kaupunki ei siis ollut erityisen ihanteellinen kasvupaikka neljälle pienelle lapselle, ja Allilujevien perheellä oli sopeutumisvaikeuksia. Lapset olivat aluksi hyvin levottomia, ja esikoinen Pavel jouduttiin jopa lähettämään takaisin Georgiaan ystävperheen luokse, kun hän alkoi kärsiä jostain, mitä lääkäri nimitti hermostolliseksi häiriöksi: eräänä iltana nukkumaanmeno-aikaan Pavel oli alkanut huutaa kykenemättä enää lopettamaan.²

Sergeilläkään ei sujunut hyvin uudessa työpaikassaan. Hän riitautui johtoportaan kanssa jo ennen vuodenvaihdetta 1902 ja joutui jättämään voimallaitoksen. Bakussa oli kuitenkin paljon työtä tarjolla, ja uusi pesti löytyi nopeasti Rothschildin öljynjalostamolta. Jalostamo sijaitsi alueella, jota kutsuttiin Mustaksi kaupungiksi, koska sen yllä leijui jatkuva savusumu. Kauan Sergei ei ehtinyt olla tässäkään työpaikassa, sillä jo helmikuussa 1902 hänet pidätettiin syytettynä kumoukselliseen organisaatioon kuulumisesta. Nadja oli hätinä puolivuotias.³

Sergein pidätys kertoo ajan kireästä sisäpoliittisesta tunnelmasta. Karl Marx ja Friedrich Engels olivat julkaisseet

Kommunistisen manifestin vuonna 1848, ja 1900-luvun taitteessa luokkataistelun opit olivat levinneet laajalle Venäjän työläisten keskuuteen. Myös Sergei kuului sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen. Hänen poliittinen radikaaliutensa kumpusi sosiaalisen epätasa-arvon äärimmäisistä kokemuksista: hän oli syntynyt vain viisi vuotta maaorjien vapauttamisen jälkeen, ja hänen isänsä ja isovanhempansa olivat olleet maaorjia. Sergei itse oli joutunut lähtemään kotoa jo 12-vuotiaana ansaitsemaan leipänsä. Hänellä oli tapana kertoa lapsilleen tarinoita siitä, kuinka hänen isoäitinsä oli menettänyt nuorena etuhampaansa, koska isäntä oli lyönyt ne irti, ja siitä, kuinka hänen isoisänsä selkä oli ollut täynnä arpia ruoskimisen jäljiltä.⁴

Yhteiskunnan epätasa-arvoisuuden lisäksi vallankumouksellisia voimia Kaukasuksella ruokki alueen venäläistämiseen pyrkivät sortotoimet, jotka olivat käynnistyneet vuonna 1881 valtaistuimelle nousseen Aleksanteri III:n aikana. Venäjältä tehtiin Kaukasuksella sekä hallinnon että koulutuksen kieli, eikä oppilaiden aina annettu puhua äidinkieltään edes keskenään. Aleksanteri III vastusti valtansa rajoittamista millään perustuslaillisilla keinoilla ja perusti uuden salaisen poliisin, ohranan, valvomaan kumouksellisia voimia. Kun Nikolai II seurasi isäänsä tsaariksi vuonna 1894, tyytymättömyys Azerbaidžanissa ja Georgiassa lähestyi räjähdyspistettä.

Sergei oli nyt toista kertaa vankilassa. Hänet oli pidätetty ensimmäisen kerran Tiflisissä elokuussa 1900, vuosi ennen Nadjan syntymää. Ennen tätä ensimmäistä pidätystä Tiflisiin puolue oli järjestänyt salaisen vapputilaisuuden, johon oli osallistunut viitisensataa työväenliikkeen kannattajaa. Järjestelyissä noudatettiin äärimmäisiä turvatoimia, joista oli vastannut vähän päälle parikymppinen Josif Džugašvili. Josif, joka alkoi myöhemmin käyttää nimeä Stalin (kaikilla vallankumouksellisilla oli useita nimiä), oli syntynyt 6. joulukuuta 1878 Georgiassa,

Gorin kaupungissa. Nuorta Josifia kiehtoi marxismissa etenkin sen kaikenkattavuus ja jatkuvuus – edessä oli aina entistä korkeampia sosialismin asteita, joita voitiin tavoitella.⁵ Tavoitteen saavuttamiseksi oli tehtävä suuria uhrauksia, ja koska Josif katsoi tarkoituksen pyhittävän keinot, hän ei kaihtanut verenvuodatustakaan. Hän ajatteli, että proletariaatin tuli toteuttaa vallankumous vaikka väkivalloin, sillä tämä kumous vapauttaisi ihmiskunnan. Tarvittiin siis luokkataistelua: »marxilaisuus on sama kuin massat, joiden vapautuminen toimii yksilönvapauden katalysaattorina.»⁶

Vuoden 1900 vapputilaisuus oli monelle hurmiollinen kokemus, sillä se oli ensimmäinen suuri joukkokokous, jonka Tiflisiin puolue järjesti. Josif oli tilannut eräältä harrastajamaalarilta bannereita, joissa oli Marxin ja Engelsin kuvat sekä iskulauseita armeniaksi, georgiaksi ja venäjäksi. Punaliput liehuivat, *Marseljeesi* raikasi ja Josif Džugašvili piti ensimmäisen julkisen puheensa. Vappu itsessään oli sekin uusi työväenjuhla, ja puheissa painotettiin sen merkitystä kansainvälisenä työläisten välisen solidaarisuuden juhlanä. Puhujat nostivat esiin tehtaiden vaikeat työolosuhteet ja työntekijöiden kokeman jatkuvan nöyryyttämisen ja kaltoinkohtelun. »Meidän on taisteltava oikeuksiemme puolesta. Meidän on osoitettava mieltämme, järjestettävä lakkoja, vaadittava parempia olosuhteita», he julistivat. Monet osallistujat olivat suorastaan liikuttuneita ja pyyhkivät kyynelittää: tällaista joukkovoimaa he eivät olleet ennen kokeneet. Ilmassa oli todellisen muutoksen tuntua.

Kokous johti siihen, että sosiaalidemokraattien valmisteleva lakko toteutui ja rautateiden työpajat lamaantuivat.⁷ Allilujevien näkökulmasta lakko oli tarpeellinen, sillä Sergei oli töissä rautatievarikolla, ja koko perhe tiesi, miten huonoissa olosuhteissa raskasta työtä tehtiin, miten pitkiä päivät olivat ja kuinka huono palkka oli. »Minä he oikein meitä pitävät, orjina vai?» Sergei

kysyi joskus kotona vihaisena. Kyse ei ollutkaan vain Sergein aatteesta, vaan myös Olga oli puolueen jäsen, ja kaikki perheenjäsenet elivät ja hengittivät vallankumousta, heti pienestä pitäen. Allilujevien kotiin kerääntyi usein iltaisin aatetovereita väittelemään, lukemaan ääneen, laulamaan ja soittamaan kitaraa, ja illanvietot saattoivat venyä myöhäiseen yöhön. Usein aikuiset ehtivät huomioida myös Allilujevien lapsia, ja nämä oppivat jo pieninä tuntemaan monet tulevista kommunistijohtajista. Maanalaiseen työväenliikkeeseen kasvaminen tarkoitti lapsille kuitenkin myös jatkuvassa vaarassa elämistä. He tiesivät, ettei kenellekään saanut puhua siitä, mitä kotona tapahtui tai mitä he kuulivat aikuisten puhuvan. Lapset oppivat myös pelkäämään poliisia. Nadjan isosisko Anna oli vasta neljävuotias, kun hän jo valehteli virkavallalle: poliisit etsivät erästä vallankumouksellista, joka oli ollut Allilujevien mukana katsomassa vankilassa ollutta Sergeitä, mutta Anna vakuutti poliiseille olleensa vierailulla pelkästään äitinsä ja veljiensä kanssa.⁸

Bakun vankilasta Sergei vapautui istuttuaan siellä nelisen kuukautta helmikuusta toukokuuhun 1902 saakka.⁹ Samaan aikaan pidätetyksi joutui myös Josif Džugašvili, jota ohrana oli seurannut jo jonkin aikaa. Josif, jota georgialaisittain kutsuttiin Sosoksi, oli ollut mukana organisoimassa erästä mielenilmausta, joka oli päättynyt silmittömään väkivaltaan, kun sotilaat olivat avanneet tulen mielenosoittajia vastaan. Istuttuaan puolitoista vuotta vankilassa Soso karkotettiin kolmeksi vuodeksi Siperiaan.¹⁰ Sergein kohdalla todisteet eivät kuitenkaan riittäneet tällaiseen tuomioon, ja hän vapautui. Pian Sergei löysi uuden työpaikan, tällä kertaa maanalaisten kustanteiden parista painokoneiden mekaanikkona. Vajaan vuoden kuluttua häntä varoitettiin, että virkavalta oli ottanut hänet valvontaansa, joten Sergein oli jätettävä salainen työnsä heti ja siirryttävä öljyputken rakennustyömaalle. Heinäkuussa 1903 hänet

pidätettiin jälleen. Syyskuussa hän vapautui ja meni töihin öljynjalostamolle.¹¹

Tällaisessa jatkuvassa kierteessä Allilujevien perhe eli. Sergein ollessa pidätettynä Olga joutui huolehtimaan lapsista ja elannosta yksin, ja lapset jäivät usein ilman aikuisten valvontaa, eikä heille juuri asetettu rajoja. Olga oli kaikin puolin sangen boheemi hahmo, hän esimerkiksi rakastui helposti, ja hänellä oli useita avioliiton ulkopuolisia suhteita. Kuten Olgan lapsenlapsi Svetlana Allilujeva luettelee, Olgalla oli tapana heittäytyä seikkailuun milloin puolalaisen, milloin unkarilaisen, bulgarialaisen tai turkkilaisen miehen kanssa. »Vapautta, vapautta minä rakastan, vapautta!» Olgalla oli tapana huudahtaa.¹²

Olga oli karannut Sergein matkaan alle 16-vuotiaana tyttönä. Nadjan siskon Anna Allilujevan muistelmien mukaan Olga oli tuolloin 15, toisen tiedon mukaan vain 13-vuotias. Karkaamisen aiheutti Olgan tyrannimainen isä, joka lupasi vanhimman tyttärensä vaimoksi ystävälleen, rikkaalle makkarakauppiaille. Annan kertoma tarina muistuttaa muutenkin satuja: Olga oli jo ehtinyt ihastua Sergeihin, perheen alivuokralaiseen, ja nuoret tapasivat salaa akaasiapuiden alla, missä Sergei kertoi Olgalle seikkailuistaan ja tapaamistaan ihmisistä. Sergein tarinat olivat Olgasta hyvin jännittäviä, sillä hän ei ollut koskaan poistunut Tiflisistä, ja hänen elämänsä täyttivät loputtomat kotityöt ja naapureiden juoruilu. Nyt kun Olgaa uhkasi avioliitto ruman ja vanhan miehen kanssa, hän päätti ottaa ohjat omiin käsiinsä, satoi vähäisen omaisuutensa nyytiksi, kiipesi ulos ikkunasta ja muutti Sergein kanssa asuntoon, jonka rautatievarikon työläiset olivat heille järjestäneet. He menivät naimisiin vuonna 1893. Olga sai heti tulikasteen vallankumouksellisten elämään, sillä jo muutama päivä häiden jälkeen poliisit tekivät tuoreen avioparin taloon kotietsinnän. Poliisi etsi painokonetta, jota sosialistit käyttivät laittomien lentolehtisten painamiseen.¹³

Syyskuun 22. päivä 1904 Nadja täytti kolme vuotta. Hän oli ehtinyt nähdä isänsä jo kahdesti vankilassa, eikä elämässä muutenkaan ollut ollut kovin monta rauhallista hetkeä. Venäjän sisäpoliittinen tilanne oli kiristynyt vielä entisestään, sillä Venäjän ja Japanin välille puhjennut sota ei sujunut Venäjän kannalta odotusten mukaisesti, mikä lisäsi kierroksia tsaarin arvosteluun. Vaatimukset demokraattisemmasta hallinnosta kasvoivat monissa väestöryhmissä ja liikkeissä, esimerkiksi opiskelijoiden ja älymystön parissa. Toisaalta myös sosiaalidemokraattien leirissä kuohui, kun liikkeen johtohahmoihin kuulunut Vladimir Iljitš Uljanov, Lenin, oli alkanut jakaa puoluetta enemmistöläisiin eli bolševikkeihin ja vähemmistöläisiin eli menševikkeihin. Allilujevien henkilökohtainenkin elämä mullistui lokakuussa, kun perhe päätti muuttaa Moskovaan.

Lämpimään ilmastoon totuneille Allilujeveille Moskovan talvi tuli yllätyksenä. Lämpötila laski marraskuussa pakkasen puolelle, eivätkä heidän ohuet takkinsa ja heppoiset kenkensä riittäneet pitämään heitä lämpiminä. Sergei ei onnistunut löytämään vakituista työtä, joten perhe oli toivottoman köyhä, eikä heillä ollut varaa ostaa kunnollisia talvivaatteita tai edes lämmitää huonettaan. Niinpä he palelivat. Anna kuvailee muistelmis- saan erästä epätoivon hetkeä, kun Sergei makasi sängyssä reumatismikohtauksen kourissa kasvot seinään päin käännettyinä, Olga istui pöydän ääressä syöttämässä Nadjaa lusikalla kasvoil- laan masentunut ilme ja 8-vuotias Anna yritti turhaan keksiä jo- tain lohdullista sanottavaa vanhemmilleen. »Muistatko meren?» hän viimein kuiskasi Pavelille.¹⁴

Joulukuussa Sergei ei vielääkään ollut löytänyt töitä, mutta hän oli päässyt sentään tolpileen. Anna kuuli isän sanovan: »Liike kasvaa. Meidän voimamme lisääntyvät. Myrsky on te- keillä. Meidän ei tarvitse odottaa enää kauan, Olga.» Vuosi päät- tyi muutenkin toiveikkaissa tunnelmissa, sillä perheen ystävä

Sonja Lepinskaia toi hyviä uutisia: Olga voisi saada töitä taloudenhoitajana opiskelija-asuntolasta ja koko perhe saisi muuttaa asuntolaan. Se tarkoitti lämmintä kotia! Allilujevit muuttivat 5. tammikuuta 1905, ja 11-vuotias Pavel huomautti pikkuvanhasti Annalle: »Nämä opiskelijat eivät vaikuta ollenkaan hullummilta. He ovat oikeita vallankumouksellisia.»¹⁵

Ilo uudesta asunnosta jäi kuitenkin hyvin lyhytaikaisesti, sillä Sergein ennustama myrsky puhkesi vain muutama päivä muuton jälkeen. Uutiset Talvipalatsin aukion verisunnuntaista tammikuun 9. päivänä (juliaanisen kalenterin mukaan) kiirivät heti myös moskovaalaisten työläisten korviin. Sinä iltana Olga laittoi lapset tavallista aikaisemmin nukkumaan, eivätkä nämä protestoineet, sillä aikuiset vallannut jännitys välittyi myös lapsiin. Nadja ja Fedja nukahtivat, mutta Anna ja Pavel kuulivat sänkyihinsä, kuinka aikuiset puhuivat viereisessä huoneessa hiljaisella äänellä tapahtuneesta. Sotilaat olivat ampuneet tavallisia kansalaisia, jotka olivat tulleet pyytämään tsaarilta leipää ja uudistuksia. »Teurastettuja työläisiä ja lapsia...» Anna ajatteli ja kuvitteli Talvipalatsin aukiota peittävän veren.¹⁶

Seuraavana päivänä Moskovan bolševikkijohto kokoontui Allilujevien kotona. He valmistautuivat jakamaan lentolehtisiä ja kutsumaan työläisiä lakkoon. Sergein oli määrä vastata lehtisten jakelusta sekä hakea Tulasta ammuksia, mutta koska hän oli poliisin valvonnassa, Olga tarjoutui menemään hänen puolestaan. Olgan lähdön jälkeisenä yönä Anna heräsi koviin ääniin ja näki ovenraosta kurkistaessaan poliisit penkomassa heidän kotiaan. Kaksi miestä piteli Sergeitä, joka ei ollut vielä pukeissa. »Ette voi pakottaa minua jättämään lapsia yksin», Sergei protestoi, mutta kun poliisit löysivät puolueen manifesteja, peli oli pelattu.¹⁷

Viimein Nadjakin heräsi meluun. Hän huusi sängystä isäänsä ja näytti Annan mielestä siltä kuin purskahtaisi itkuun minä

hetkenä hyvänsä. Sergei tuli poliisien kanssa lastenhuoneeseen ja nosti Nadjan syliinsä. Sitten isä kumartui Annan puoleen ja kuiskasi, että hänen pitäisi juosta Sonja Lepinskaian luokse lähettämään Olgalle sähke, että tämä tietäisi varoa kotiin paluuta. Anna saikin asian toimitettua: hän oli 9-vuotiaana jo kokenut vallankumouksellinen.¹⁸

Kun Anna palasi kotiin, Sergei piteli edelleen Nadjaa sylissä ja Pavel lohdutti Fedjaa. Lähtiessään viranomaisten matkaan Sergei ojensi Nadjan Annalle, ja lapset jäivät kotiin kolmen poliisin kanssa. He eivät suinkaan olleet paikalla lapsenvahteina, vaan tarkkailemassa vallankumouksellisten liikkeitä. Kun eräs epäonninen mies tuli seuraavana päivänä Allilujevien ovelle ja hänen hallustaan löydettiin sosiaalidemokraattien materiaalia, poliisit hakkasivat hänet lasten silmien edessä ja veivät sitten pois.¹⁹

Olga, joka oli saanut Lepinskaian sähkeen, osasi epäillä poliisin seuraavan häntä, joten hän jätti amukset Tulaan. Silti Olga pidätettiin Moskovan rautatieasemalla, ja toverit pelastivat Allilujevien lapset huostaansa. Ensi alkuun he pääsivät Lepinskain kotiin, mutta koska hän ei pystynyt ruokkimaan niin montaa lisäsuuta, eräs ystäväperhe, Rjevskit, tarjoutui ottamaan Nadjan huostaansa. Toinen perhe vei Fedjan, ja Anna itse muutti talosta taloon niiden kolmen kuukauden ajan, jotka Olga oli vangittuna. Pavelin kohtaloa Anna ei mainitse.²⁰

Verisunnuntaita seurasi Venäjän siihenastisen historian suurin lakkoaalto. Pelkästään tammikuun aikana yli 400 000 työlläistä meni lakkoon. Lakot eivät kuitenkaan olleet organisoituja, sillä sosialistiset puolueet olivat vielä liian heikkoja johtamaan näin suurta liikettä – sitä paitsi Lenin, Trotski ja muut johtohahmot olivat maanpaossa – vaan kyse oli spontaaneista vihanpurskauksista Pietarin väkivaltaisuuksia ja äärimmäisyyksiin mennyttä sortoa vastaan.²¹

Muutkin kuin työläiset raivostuivat Pietarin tapahtumista. Kolmetuhatta Moskovan yliopiston opiskelijaa osallistui mielenosoitukseen, jossa he polttivat tsaarin muotokuvan ja ripustivat ympäri kampuista punaisia lippuja. Helmikuun loppuun mennessä lähes kaikki korkeakoulut jouduttiin sulkemaan akateemisen vuoden loppuun asti, koska opiskelijat lakkoilivat ja muuttivat kampuksia poliittisen agitaation keskuksiksi. Köyhyydessä kamppailleet maatyöläiset nousivat kapinaan maata omistavaa luokkaa vastaan, ja vuosien 1905–1906 aikana noin kolmetuhatta aateliskartanoa tuhottiin. Kesäkuussa 1905 Venäjän laivastossa syttyi kapina, kun Potjomkinin miehistölle tarjoiltiin matoja kuhisevaa lihaa ja kapteeni antoi ampua miehen, joka edusti protestoivaa miehistöä. Merimiehet valtasivat laivan, tappoivat seitsemän upseeria ja suuntasivat Odessaan, missä lakkoilevat työläiset olivat jo kaksi viikkoa olleet käytännössä sodassa kaupungin viranomaisia vastaan. Tuhansittain kaupungin asukkaita kerääntyi satamaan tervehtimään Potjomkinin miehistöä ja sen marttyyria, ja tullessaan hajottamaan kokoontumista poliisit ja sotilaat avasivat sattumanvaraisen tulen siviileitä kohti. Kaksituhatta ihmistä kuoli ja kolmetuhatta loukkaantui. Potjomkin seilasi merelle, mutta kun muu laivasto ei liittynyt kapinaan, merimiehet joutuivat viimein hylkäämään aluksen ja pakenemaan.²² Kaksi heistä pakeni Bakun kautta, ja Sergein tehtäväksi tuli piilottaa heidät. Hän vei miehet Olgan veljen Vanjan luo, kunnes he muutaman päivän kuluttua jatkoivat matkaansa.

Sergei oli päätyntä Bakuun painuttuaan ensin maan alle pidätystään seuranneen tarkan poliisivalvonnan vuoksi. Syksyllä 1905 Pavel lähetettiin asumaan hänen luokseen. Anna päätyi asumaan isoäitinsä luokse Tiflisiin, ja Olga jäi Moskovaan Fedjan ja Nadjan kanssa. Olga oli taitava ompelija, ja hän oli löytänyt töitä eräästä hyvätaoisesta ompelimesta Moskovasta, mutta asuttavanaan hänellä oli vain pikkuruinen huone, johon

ei mahtunut juuri muuta kuin sänky. Nadja jäi Rjevskien hoteliin, mutta 7-vuotias Fedja joutui olemaan yksin kotona Olgan pitkien työpäivien ajan. Perheen sekavasta tilanteesta kertoo paljon se, että Anna ei pitkään aikaan edes tiennyt, missä hänen äitinsä asui.²³

Vallankumousvuoden 1905 edetessä sosialistit ottivat enenevässä määrin protestiliikkeen johdettavakseen, mikä lisäsi mielenosoitusten ja lakkojen suunnitelmallisuutta. Kenties vielä tärkeämpää organisoitumisen lisääntymisessä oli työläisten kasvanut luokkatietoisuus, ja heidän yhteenottonsa työnantajien ja poliisin kanssa kävivät yhä vakavammiksi ja katkerammiksi. Kiihtyvistä väkivallasta tuli kuitenkin myös ongelma sosialisteille, erityisesti bolševikeille, jotka yrittivät käyttää kansanjoukkojen vihaa poliittisten päämääriensä saavuttamiseen, sillä väkivalta uhkasi muuttua anarkiaksi vallankumousvoiman sijaan. Kun järjestyksenpito horjui koko maassa, vandalismi, pahoinpitelyt ja murhat lisääntyivät. Venäjä näytti suistuvan hallitsemattomaan väkivallan ja anarkian pyörteeseen, ja parhaitenkin organisoidut mielenosoitukset saattoivat roihahtaa väkivaltaiseksi ryöstelyksi mitättömästä provokaatiosta.²⁴

Syksyllä 1905 alkoi yleislakko. Se lähti kehkeytymään syyskuun 20. päivä Moskovasta, kun painotyöläiset marssivat ulos vaatien parempaa palkkaa ja työoloja. Yhdessä opiskelijoiden kanssa he pitivät joukkomielenosoituksen, jota vastaan poliisi iski voimalla. Solidaarisuuden nimissä muidenkin kaupunkien, esimerkiksi Pietarin, painotyöläiset liittyivät lakkoon, ja sanomalehdet lakkasivat ilmestymästä. Seuraavaksi mukaan lähtivät rautatietyöläiset, ja pian koko maa protestoi yksinvaltiutta vastaan. Seurasi kaaos: ruoasta oli pulaa, puhelimet lakkasivat toimimasta, sähköet eivät kulkeneet, liikenne pysähtyi, kaupat sulkivat ovensa, kaupunkien valot eivät palaneet. Hillitön ryöstely pääsi valloilleen ja paniikki kasvoi, kun Moskovan

vesijärjestelmä meni epäkuntoon ja levisi huhuja, että lakkolaiset olivat tarkoituksella saastuttaneet veden. Viimein Nikolai II oli pakotettu antamaan periksi, ja lokakuussa hän allekirjoitti manifestin, jossa luvattiin muun muassa vapailla vaaleilla valittava duuma ja monia kansalaisvapauksia.²⁵

Kun tieto lokakuun manifestista levisi, 50 000 moskovaalaista kerääntyi juhlimaan Bolšoi-teatterin eteen. Kaikki eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä kehitykseen, sillä moni koki liberaalit uudistukset uhkana omalle asemalleen ja totutulle yhteiskuntajärjestykselle. Vasemmiston ja oikeiston välille oli revennyt syvä juopa, ja sosialistisen liikkeen ja tsaarinvaltaa kannattavien nationalistien välille puhkesi pian rajuja väkivaltaisuuksia. Lokakuun manifestia seurasi myös kiivas pogromien aalto, jossa kuoli tuhansia juutalaisia, sillä nationalistiset voimat syyttivät juutalaisten yrittävän tuhota Venäjän. Keisarikin piti juutalaisia syyppinä vallankumoukseen.²⁶ Myös esimerkiksi Bakussa ääri-oikeisto valoi bensaa etnisten konfliktien leikkeihin, jotka veivät ihmisten huomion pois vallankumouksesta. Armenianlaisten ja tataarien välille puhkesi Bakussa väkivaltaisia yhteenottoja, jotka äityivät suoranaiseksi teurastukseksi. Tuhannet ihmiset kuolivat vuoden 1905 aikana.²⁷

Bolševikit valmistautuivat omalla tahollaan aseelliseen kannanottoon, ja Lenin lähetti Sveitsistä kirjeitä, joissa hän selvitti, kuinka barrikadeja kannatti rakentaa ja kuinka kasakoita vastaan saattoi taistella. Leninille kyse ei ollut voitosta, koska hän tiesi sosialistien olevan vielä liian heikkoja pystyäkseen taistelemaan tsaarin joukkoja vastaan, vaan hänen tarkoituksenaan oli ravistella hallintoa ja saada kansanjoukot innostumaan työväenliikkeestä. »Se, että emme voi voittaa, ei ole mikään syy sanoa, että meidän ei pitäisi ryhtyä kapinaan – se on pelkureiden puhetta. Ja heidän kanssaan meillä ei ole mitään tekemistä!» Lenin julisti.²⁸

Lokakuun manifestista ei ehtinyt kulua montaakaan viikkoa, kun Moskovan sosiaalidemokraattien mitta täyttyi 3. joulukuuta: syynä oli Pietarin neuvoston johtajien pidätys. Moskovalaiset julistivat yleislakon ja alkoivat jakaa aseita työläisille. Kirjailija Maksim Gorkin asunnosta tuli lakkolaisten päämaja, ja hänen työhuoneessaan rakennettiin pommeja ja keittiössään valmistettiin ruokaa jaettavaksi barrikadeille lähteneille työläisille ja opiskelijoille. Esteitä rakennettiin kaikesta, mitä vain käsiin saatiin: lyhtypylväistä, penkeistä, rakennusten ulko-ovista.²⁹ Kuusi päivää myöhemmin, kun Olga oli matkalla töistä kotiin, joka puolella Moskovaa ammuskeltiin, ja kaduilla liikkuminen oli muuttunut vaaralliseksi, sillä yleislakko oli puhjennut täysimittaiseksi kaupunkisodaksi. Selvittyään viimein kotikulmilleen Olga näki, kuinka ihmiset heittelivät tuoleja ja pöytiä ikkunoistaan alas kadulle barrikadien rakennusaineeksi. Esteen päällä seisoi pieni poika, joka piteli tiukasti kiinni erään kapinallisen kädestä: se oli Fedja. Olga jatkoi matkaansa vielä Rjevskelle, mistä hän haki Nadjan – eikä hetkeäkään liian aikaisin, sillä pian heidän lähtönsä jälkeen Rjevskien talossa räjähti pommi.³⁰

Kansannousu oli aluksi menestyksenkäs, ja kapinalliset saivat haltuunsa isoja osia Moskovasta. Heillä ei kuitenkaan ollut strategista osaamista, ja viranomaiset onnistuivat lopulta tukahduttamaan kapinan. Palauttaakseen järjestyksen virkavalta turvautui terroriin. Seurasi massapidätyksiä ja satunnaisia teloituksia. Poliisi keräsi työläisten lapsia yhteen ja hakkasi heidät »opetuksiksi». Vankilat täyttyivät, moni menetti työnsä ja sosialistit pakotettiin maan alle.³¹

Olga päätteli, että hänen, Nadjan ja Fedjan oli aika muuttaa pois Moskovasta. Sergei löysi perheelle asunnon Bakusta, ja vaikka se sijaitsi kellarikerroksessa, hyvä puoli oli, että perhe pääsi jälleen samaan kaupunkiin saman katon alle. Anna pani merkille, että Fedja ja Nadja olivat kasvaneet eron aikana.

Etenkin Fedja oli muuttunut ja oli jo itsenäinen ihminen, joka oli ylpeä osallisuudestaan Moskovon kansannousuun. Mutta elämä Bakussa ei lopulta osoittautunut kovinkaan paljoo rauhallisemmaksi kuin Moskovassa. Ei mennyt kauan, kun huolestuneet aikuiset jo kokoontuivat jälleen Allilujevien kotiin käymään kiihkeitä keskusteluita: voimalaitoksella oli puhjennut lakko ja Sergei oli valittu lakkotoimikuntaan. Lakon päättyessä Olga alkoi tottuneesti pakata perheen omaisuutta, ja niin Allilujevit muuttivat Tiflisiin, missä Sergei pidätettiin jälleen kerran.³²

Panokset kovenivat, sillä tällä kertaa Olga ja lapset joutuivat pelkäämään, että Sergei ja muut pidätetyt joutuisivat sota-oikeuteen, missä rangaistuksena voisi olla kuolemantuomio – hallinnon joukot olivat päättäneet murskata kaikki vallankumoukselliset voimat, ja Moskovassa alkanut terrorikampanja ulottui muuallekin maahan. Kokonaisia kyliä tuhottiin alueilla, joilla maaseudun asukkaat vaativat oikeuksiaan. Tuhansia vangittiin, ja kun selleistä loppui tila, ihmisiä alettiin teloittaa. Juopuneet kasakat nöyryyttivät, pieksivät, raiskasivat ja hirttivät kyläläisiä mielensä mukaan. Lokakuun manifestia seuranneen puolen vuoden aikana arviolta 15 000 ihmistä teloitettiin ja 45 000 karkotettiin tai ajettiin maanpakoon ennen kuin duuma viimein kokoontui ensimmäistä kertaa huhtikuussa 1906. Uudenlainen viha alkoi kyteä ihmisissä enteillen vuoden 1917 tapahtumia.³³

Pitkään aikaan Olgakaan ei tiennyt, oliko Sergei enää elossa vai ei, mutta viimein perheelle tuli lupa lähteä vierailulle vankilaan. Olga otti kaikki lapset mukaansa. Matkaa taitettiin ensin hevosten vetämällä raitiovaunulla, sitten kävellen. Neljä-viisivuotias Nadja väsyi pian kovassa kuumuudessa, ja Pavel kantoi häntä osan matkasta hartioillaan. Lähellä vankilaa lapset näkivät hirsipuun, missä vallankumouksellisia oli hirtetty. »En muista heidän nimiään, mutta tiedän, että he kuolivat totuuden ja vapauden puolesta, samojen ihanteiden vuoksi, joiden takia

isäni ja hänen ystävänsä ovat joutuneet vankilaan», Anna kirjoittaa – vain yksi osoitus siitä, kuinka lujasti myös Allilujevien lapset uskoivat vanhempiensa aatteeseen. Vierailulle tulleet sukulaiset jätettiin vielä pitkäksi aikaa odottamaan auringonpaah-teeseen, ja kaiken tämän vaivannäön jälkeen tapaaminen jäi kovin lyhyeksi. Olga, Sergei ja lapset ehtivät jutella keskenään vain hetken, ja Sergei kehotti perhettään pysyttelemään rauhallisena. Myöhemmin selvisi, että tuomio oli jo julistettu: Sergei oli karkotettu Arkangeliin.³⁴

Nopeasti aikuistumaan joutunut Pavel loi henkeä pikkusisaruksiinsa. Hän kuvaili, kuinka pohjoisessa olisi poroja ja jääkarhuja, kuinka tundran valtavat lumikentät levittäytyisivät loputtomiin ja kuinka hän lähtisi metsästämään jäniksiä isän kanssa. Pavel saikin kaikki odottamaan innokkaasti muuttoa pohjoiseen, mutta lapset eivät koskaan päässeet matkaan, sillä he sairastuivat tuhkarokkoon ja saivat kovan kuumeen. Ennen kuin he ehtivät edes parantua, Sergei oli jo onnistunut pakene-maan ja ilmestyi vaivihkaa takaisin kotiin Tiflisiin.³⁵ Karkaami-set olivat tuohon aikaan hyvin yleisiä, sillä karkotettuja vankeja valvottiin heikosti ja lahjonta oli helppoa.³⁶

Sergein paluun jälkeisenä aamuna poliisi tuli tekemään et-sintää Allilujevien kotiin. Olga esitteli kyynelsilmin sairaita lapsiaan, jotka makasivat edelleen vuoteissaan, ja onnistui vakuut-tamaan poliisit siitä, ettei hänellä ollut aavistustakaan Sergein olinpaikasta. Poliisit tyytyivät vain kurkistamaan sisään ja läh-tivät, vaikka Sergei olisi ollut helppo löytää toisesta huoneesta oven takaa. Oli kuitenkin selvää, ettei Sergei voisi jäädä kotiin, ja muutaman päivän kuluttua hän matkusti Bakuun, missä hä-net jälleen kerran pidätettiin heinäkuussa 1907. Se oli jo seitse-mäs kerta. Olga lähti Bakuun maksamaan takuut, ja vapaudut-tuaan Sergei meni tapaamaan Soso Džugašviliä, josta oli tullut yksi puolueen tärkeimmistä johtohahmoista Kaukasuksella.

Sergei kertoi saaneensa kutsun Pietariin, ja Sosokin oli sitä mieltä, että Sergein kannattaisi lähteä. »Toivotan turvallista matkaa», hän sanoi ja tarjosi Sergeille rahaa matkaa varten. Kun tämä vastusteli, Soso toisti: »Ota rahat: sinulla on iso perhe, lapsia. Sinun täytyy huolehtia heistä.»³⁷

Niin Allilujevit muuttivat Pietariin. Ensimmäinen talvi pääkaupungissa oli vaikea, sillä Olga sairastui vakavasti ja joutui pitkäksi aikaa sairaalaan. 13-vuotias Pavel ja 11-vuotias Anna yrittivät parhaan kykynsä mukaan selviytyä kotitöistä ja 6-vuotiaan Nadjan hoidosta sillä välin kun Sergei kävi töissä. Mutta hiljalleen elämä asettui uomiinsa uudessa kaupungissa, ja lasten elämään tuli uudenlaista pysyvyyttä, kun Pietarista tuli heidän kotikaupunkinsa peräti kymmeneksi vuodeksi. Pietarin sisällä asunnot tosin vaihtuivat edelleen kiivaaseen tahtiin, sillä ohrana piti Allilujeveja tarkasti silmällä ja kotietsinnät olivat toistuvia.³⁸

Pietariin muuton jälkeen Annan muistelmissa mainitaan ensimmäistä kertaa koulunkäynti. Lasten koulutus oli Olgalle ja Sergeille molemmille tärkeä asia, ja Olga naureskeli mielellään, kuinka ennustaja oli kerran povannut hänelle, että hänen kaikista lapsistaan tulisi oppineita. Julkinen koulu, johon Pavel, Anna ja Fedja menivät (Nadja ei ilmeisesti mennyt vielä kouluun), painotti opetuksessaan uskonnollisuutta. Koulussa rukoiltiin tsaarin puolesta, ja opettajat ohjeistivat, että lasten tuli rakastaa hallitusta ja keisaria, koska tsaari oli Jumalan asettama. Tämä oli tietysti täydessä ristiriidassa kaiken sen kanssa, mihin Allilujevit uskoivat, mutta Anna ja Fedja tiesivät, että kodin aatemaailma täytyi salata, joten he opettelivat kiltisti ulkoa Raamatun katkelmia. Pavel sen sijaan kapinoi. Hän pilkkasi pappeja ja nauroi tsaarin ylistämiselle. »Työläisten veri – sitä tsaari vaatii ja haluaa», Pavelilla oli tapana sanoa. Hänet erotettiin koulusta, ja hän joutui opiskelemaan kotona. 16-vuotiaana Pavel meni töihin samaan voimalaitokseen, missä Sergeikin oli töissä.³⁹

Allilujevit saivat näin kahden ihmisen palkkatulot, ja kun Sergei vielä kohosi johtoasemaan, perheen taloudellinen tilanne kohe- ni huomattavasti. Samanlaisesta köyhyydestä kuin Moskovassa talvella 1904–1905 ei ollut enää puhuttakaan.

Syyskuussa 1911 Soso ilmestyi takaisin Allilujevien elämään. Hän oli kerrankin vapaalla jalalla ja matkustanut Pietariin, ja hän päätti samalla vieraillla myös Allilujevien luona. Siitä, mil- loin Allilujevit henkilökohtaisesti tutustuivat Josifiin, on paljon erilaista tietoa. Svetlana Allilujeva mainitsee Olgan, Sergein ja Soson tutustuneen 1890-luvulla, mutta Sergei kertoo muistel- missaan tavanneensa Soson vuonna 1903. Joidenkin mukaan Soso vieraili Allilujevien luona useastikin vuosien mittaan jo Nadjan syntymän aikoihin ja haki heiltä monesti myös turva- paikkaa piileskellessään virkavallalta. Erään tarinan mukaan muutaman vuoden ikäinen Nadja olisi Bakussa pudonnut ran- nalla leikkiessään Kaspianmereen ja hänet olisi pelastanut Soso, joka oli käymässä Allilujevien luona. Anna Allilujeva kertoo kuitenkin tavanneensa Josif Džugašvilin ensimmäistä kertaa vasta syyskuussa 1911, joten mahdollisesti tämä oli ensimmäi- nen kerta, kun myös Nadja tapasi hänet. Ja vaikka tuttavuus oli- si syntynyt aikaisemminkin, Soso ei ollut ainakaan aktiivisesti läsnä Nadjan lapsuudessa, sillä vuosina 1908–1917 hän oli va- paalla jalalla vain puolitoista vuotta. Tuona aikana Sosolle kertyi vähintään yhdeksän pitkäaikaista ja neljä lyhyttä pidätystä sekä ainakin kahdeksan pakoa Siperiasta.⁴⁰

Annan kertoman mukaan hän itse avasi oven tuona syys- kuisena päivänä, kun eräs jo entuudestaan tuttu toveri koputti yllättäen Allilujevien kodin ovelle. Lapset olivat tottuneet täl- laisiin yllätysvieraisiin, sillä koti toimi niin kokoontumis- kuin turvapaikkanakin ohranaa pakoileville sosialisteille. Tällä ker- taa oven takana oli myös toinen, hyvin laiha mies, jolla oli yl- lään musta päällystakki ja pehmeä huopahattu. Muukalainen